

Aftenposten

1956

(juni?)

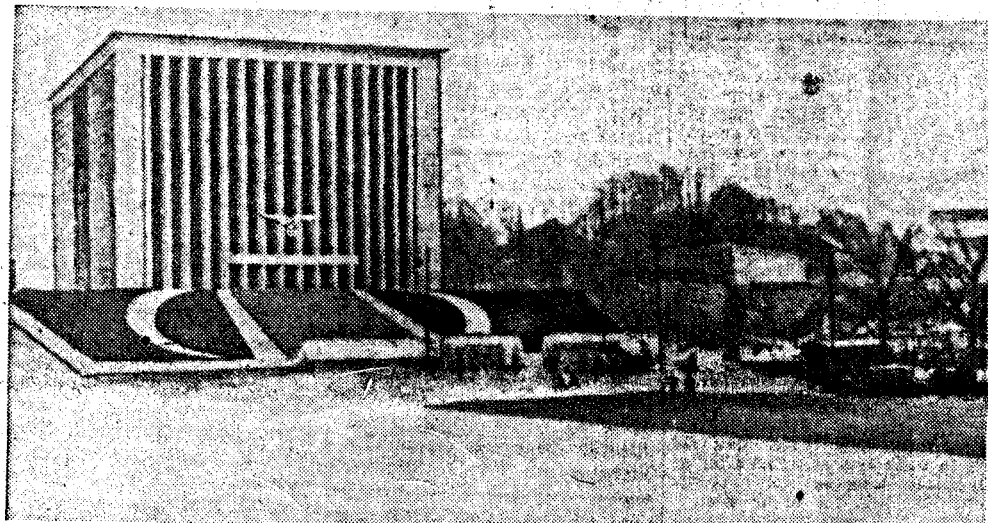
100779

OKKUPASJONSSTYRET I NORGE

FREM TIL 25. SEPTEMBER 1940

Magne Skodvin analyserer i sin doktoravhandling — som skal forsvares mandag — den tyske maktstrid og tegner et bilde av Quisling, Bräuer og Terboven

For Aftenposten av forskningsstipendiat SVERRE KJELSTADLI

HUSET SOM QUISLING IKKE BYGDE. Dette bilde, som ble funnet etter frigjøringen våren 1945 i NS-lokalene i Rådhusgaten 17, viser PARTIHUSET, som var planlagt på SKANSEN VED AKERSHUS.

Dommen over hver en død vil aldri dø, er det sagt. Å jo, tiden trekker nok et glemselens slør over de fleste. Men det finnes menn som i levende live selv ufrivillig former sitt eftermæle slik at det lenge vil bli husket. Da «minister-president» Vidkun Quisling sist i april 1945 samtalte med Danmarks Terboven, dr. Werner Best, utbrøt han under diskusjonen av en bestemt synsmåte: «Da stehe ich ja wie ein Verräter da!» Da det tyske rikets sendemann i Norge, Curt Bräuer, 16. april 1940 reiste til Berlin for å rapportere, ante han neppe at Ribbentrops lakoniske telegram få dager senere: «Der Gesandte Bräuer wird nicht .... zurückkehren», karriere-messig sett skulle gjøre ham til en død mann. Da der Reichskommissar, Josef Terboven, i bunkeren på Skaugum tok avskjed med denne verden og die besetzten norwegischen Gebiete hadde han noen tid før erklært: «Mit Kapitulantem gehe ich nicht mit!»

Det står en kald guffe fra disse ordene. De er som monumenter av tre mislykte menn, forgrunnsfigurene blant dramatiske personer i den akt av nyere norsk histories største drama, den akt som MAGNE SKODVIN har skildret for oss i «Striden om okkupasjonsstyret i Norge fram til 25. september 1940».

Da Magne Skodvin ble ansatt ved Historisk Institutt fra sommeren 1950, hadde han allerede bak seg avhandlingen «Det store fremstøt» i «Norges Krig» og «Bakgrunnen for Führer-Erlass av 24. april 1940» i Historisk tidskrift. Det oppdrag han fikk var å forberede en videnskapelig fremstilling av Norges historie under okkupasjonen. Det er sin del av denne historie han nå har lagt frem etter seks års forskning. Mandag 11. juni skal han forsvare sin avhandling for den filosofiske doktorgrad.

Kjernen i boken er en analyse av den tyske maktstriden som lå til grunn for opprettelsen av okkupasjonsstyret i Norge. Målet har vært å finne forutsetningene for denne politikken og vise hvordan denne vokste frem og vise hva slags politisk sentralinstans tyskerne ville etablere. Hans utgangspunkt har vært at denne sentralinstans ble til som følge av en indre tysk maktkamp, det han kaller «Det tredje rikets indre dynamikk». Han har også villet tegne et bilde av Quisling, Bräuer og Terboven.

res i lys av senere funn. Hovedtrekkene vil bli stående.

Det er et overveldende materiale Skodvin har pløyet igjennom i disse årene. Den korte replikk han har på side 406 om de utrykte kilder lar ikke leseren tilnærme seg fatte hvor tidskrevende denne siktningen har vært. Skodvin burde ha ha ofret noen sider på en nærmere beskrivelse av sitt utrykte materiale. Som det nå er kan bare hans fagkolleger fullt ut forstå det uhyre arbeide som ligger bak den trykte bok. Det er riktignok ikke lett å redegjøre for et utrykt materiale, som for endels vedkommende ennå ikke er endelig registrert eller satt inn i et arkivmessig permanent system. Skodvin burde likevel ha forsøkt seg på en mer detaljert redegjørelse, der det tross alt lar seg gjøre.

Boken som den nå foreligger er et konkret bevis for at Skodvin har dukket helt ned i sitt materiale. Det er ingen overflatebehandling han har levert. Anmelderen kan bevidne at han har sett på hver en brikke i sitt store puslespill og ikke har skydd besvær for å skaffe seg opplysninger. Han har trålet arkivene, han har ført en stor korrespondanse innenlands og utenlands, han har intervjuet en rekke nøkkelpersoner hjemme og ute. Boken viser da også at Skodvin behersker sitt stoff på en mesterlig måte. Det er imponerende at han har klart å legge linjer gjennom sitt veldige materiale, at han ikke har gått seg vill i detaljene, men har kunnet trekke ut det essensielle av hver informasjon han har, og har kunnet skape den mønstergyldige syntese som boken er blitt. Boken faller ikke fra hverandre i fragmenter, den er i ordets beste forstand helstøpt. Anmelderen er glad over å kunne si dette som sin oppriktige og vel begrunnede overbevisning etter å ha fulgt arbeidet i snart fem år. Pontoppidan har definert begrepet å skape som «at frembringe Noget af Intet eller af en ubequem Materje». Skodvins materiale har i høy grad vært «ubequem» og det hap han skapt forteller iallfall hans fagkolleger at det måtte en mann med hans sjeldne kvalifikasjoner til for å klare denne oppgaven.

Bokens emne hører ikke til de sentrale problemer i norsk historie under okkupasjonen. Forfatteren sier selv at hans arbeide ligger i utkanten av historien om norsk politikk i 1940. Han mener at hovedlinjen i norsk historie under okkupasjonen er den norske motstanden mot tyskernes trykk, militært, politisk og ideologisk. Hensikten med hans arbeide har imidlertid vært å gi innledningen til studiet av dette hovedproblem.

Det er egentlig ingen problemdebatt Skodvin har villet gi, men mer en utredning. Han har på grunnlag av det veldige materiale som foreligger trykt og utrykt først og fremst villet sikte dette. Han har villet slå fast hva vi vet og hva vi ikke vet. Han har ønsket å peke på det som er sikkert og det som er usikkert. Han har villet gradere kildene etter deres verdi. Han har villet hjelpe oss til å vite hvor vi står med hensyn til de spørsmål han behandler, og dermed skape

EN FAST KJERNE

i den fremtidige debatt om disse. Det har han også klart. Hans bok vil bli en rettesnor for senere forskere på dette felt. Detaljene i hans fremstilling vil kanskje kunne end-

Når det gjelder kildene, kan Skodvin noen ganger være litt knapp. Han har en del henvisninger til telegram uten at han sier hvor han har dem fra eller hvor de befinner seg. For eksempel side 369, note 61, der han bare anfører: Telegram, dat. Oslo 17. april 1940. Det er heller ikke alltid han hjelper sin leser med en henvisning til sin kilde. Når han for eksempel på side 33 refererer Quislings besøk hos Hitler kan nok «den oppmerksomme Læser» lett se at kilden er Rosenbergs dagbok. En henvisning kunne kanskje ha vært på sin plass. Men selvsagt går det også uten. Det fremgår jo av sammenhengen sitatene står i at kilden er Rosenberg.

Komposisjonen av boken er meget vellykket. Der er en sikker og stadig stigning i fremstillingen, som gjør boken til meget

i ordets aller beste mening. Skodvins bok beviser at selv en helt igjennom solid og pålitelig videnskapelig fremstilling av den rette mann kan gjøres både lettlest og overbevisende. Det er ingen bred kronologisk strøm vi ser. Skodvin har valgt ut noen sentrale personer og instanser, som han følger hver for seg i deres respektive avsnitt under hvert kapittel. Han har som hovedmål nemlig villet vise de enkelte hovedpersoners og sentralinstansers tanker og motiver. Man

blir derfor ved henvisninger og diskusjoner minnet om det foregående. Likevel danner hvert kapittel en sluttet enhet, og hvert kapittel løfter fremstillingen et stykke fremover rent kronologisk.

Man kan tale om at han bruker en «skyttel-metode». Den er ikke egen for ham, men han behersker den helt ypperlig. «Renningen» i den mønstervev han vil lage er striden om okkupasjonsstyret. «Trådene» i veven er de nevnte hovedpersoners og sentralinstansers tanker, motiver og handlinger. Selv er Skodvin liksom «skyttelen», som smetter trådene inn og ut og lar mønsteret tre frem for våre øyne. Dette er som Skodvin selv sier en fremgangsmåte som byr på farer. Selv med de beste intensjoner kan

det være lett å smette fell eller miste trådene. Man skal være ganske overlegen for å beherske denne metoden, men den rette mann kan få et helt annet levende bilde ut av denne enn ved å bruke en bred kronologisk fremstilling. Skodvin har mestret metoden, især i bokens første to tredjedeler, der han har hatt mer plass å gå på. Man følger seg ved slutten av boken overbevist om mønsterets riktighet.

Det kan ved undersøkelse av bokens disposisjon synes som om den er blitt noe for tung eller «top-heavy». Skodvin fører sin fremstilling frem til 25. september 1940. Han har brukt ca. to tredjedeler, ca. 240 sider, på tiden frem til 20. april. Resten av tiden frem til 25. september behandler han bare på ca. 75 sider, eller mindre enn en tredjedel. Dette gir kanskje en litt skjev vektfordeling. Nå er det klart at ikke alle problemer er like viktige for forståelsen. Man kan trenge få sider på ett problem, mens man igjen må la fremstillingen svelle opp i antall sider under behandlingen av et annet problem. Skodvin har kanskje ment at utviklingen i alle hovedtrekk var fastlagt før 20. april, og at det som senere kom bare var utfyllende detaljer eller modifikasjoner. Likevel, etter 20. april er det jo ikke så lite nytt og viktig som kommer til. Det virker da noe snaut å bruke såpass liten plass på tiden frem til 25. september. Anmelderen har iallfall det inntrykk.

Nå kan det være at en plassman-

gel har vært medbestemmende. I så fall ville anmelderen ha foretrukket en omplassering. Avsnittet side 176/88 virker da noe stort i forhold til den betydning det må ha for helheten i fremstillingen og forståelsen av utviklingen. Et kortere riss med henvisninger til litteratur og kommissariatet som institutt i tysk forvaltningshistorie ville kanskje ikke ha forstyrt helhetsinntrykket. Likeså kunne kanskje flere sider for tiden etter 20. april ha vært innvunnet, om avsnittet side 245/65 hadde vært noe kortere. Den indre organisasjon av Rikskommissariatet var selvsagt meget viktig. Når hovedsaken her imidlertid er striden om okkupasjonsstyret, og når det kanskje er riktig at den siste delen er snaut behandlet, kunne kanskje det nevnte avsnitt vært noe kortere. Derom kan man selvsagt ha forskjellige meninger. Anmelderen finner også, fremdeles med tanke på plassen og tiden etter 20. april, at det siste kapittel XIII i boken om «Liner og tendensar» ruver altfor stort, rent sidetallemessig. Analysen av Quisling som politiker er i seg selv interessant og kaster lys over det foregående. Det spørs imidlertid om det ikke kunne ha vært innarbeidet i fremstillingen underveis. Man ville vel da ikke ha fått et så klart og samlet inntrykk av Quislings politiske vaner og adferdsmønster. På den annen side ville man ha vunnet plass. Men det er selvsagt ikke lett her å veie disse to hensyn mot hverandre. Anmelderen finner dog, fremdeles med tanke på tiden etter 20. april, at kapittel XIII kommer som et appendiks til den foregående fremstilling. Det boken side 335/32 forteller om den tyske politikken hadde anmelderen gjerne sett innarbeidet i bokens egentlige forord, «Problemstilling» side 9/10, som kanskje kunne ha vært fyldigere? Anmelderen vil imidlertid ha sagt at dette bare er innvendinger av praktisk art. Som «Liner og tendensar» er gir de

KLARE PORTRETTER

med til dels nye trekk, især av Bräuer.

Skodvin viser en helt overbevisende evne til å behandle sine kilder. Han har for det ene klart å få tak i det vesentlige av det som er tilgjengelig. Han har forstått å sikte materialet. Det er de vektige og primære kilder han har støttet seg på, ikke tilfeldige snurrepiperier. Skodvin kan lese. Det er det ikke alle som kan. Han har da også forstått å finne kjernen. Anmelderen har brukt adskillige dager på å sjekke bokens noter med kildene. Det er en glede å kunne konstatere den pinlige nøyaktighet hvormed han har brukt sine kilder. Det forekommer riktignok diverse trykkekfeil, men det må trykkeriet ta på sin kappe.

Skodvins evne til skarpsindig analyse og selvstendig politisk vurdering er koblet sammen med en stor evne til korrekt formulering. Hans sprog er ualmennelig godt. Man sa om Perikles at hans tale var likefrem, men det han sa, grep alle sinn. Overtalelsens gudinne satt på hans leber, heter det. Skodvin har noe av det samme. Han skriver blændende godt. Man rives med av hans sprog. Hans pregnante muntlige form, det klare, enkle lar en aldri i tvil. Eget for ham er den treffende karakteristikk og det som Sigurd Høst ville ha kalt «den karakteristiske detalj». Typisk er de sluttsatser han ender sine avsnitt med. De summerer liksom opp det foregående, binder sammen og peker fremover. Skodvin må ha lært av de fem meter kriminalromaner han har i sin bokhylle. «Nå, måtte det synast, stor Bräuer ved målet!» Man blir fort videre for å få vite mer. Så spent blir man. Men fremstillingen forstyrres ikke av effektiv fremstilling. Han vil kun vise «wie es eigentlich gewesen ist». Han leverer

INTET PARTSINNLEGG

Han skriver for fremtiden.

Skodvin åpner sin fremstilling med et oversyn over den tyske politikken før 9. april og Quislings rolle i denne. Han gir videre hendelsene 9. april, det han kaller «kappløpet til Kongen», Quislings mellomspill, rådsplanene, opprettelsen av Rikskommissariatet, Terbovens kategoriske «Kein Hinsintegieren», Rikskommissariatets innsats frem til 20. mai, Riksrådsforhandlingene, mellomspillet i disse dager frem til 20. august, kompromisspolitikken og de nye Riksrådsforhandlinger frem til bruddet og til slutt 25. september. Vi møter de store tyske sentralinstanser, Oberkommando der Wehrmacht, die Kriegsmarine, Aussepolitische Amt der NSDAP, Auswärtiges Amt. Av hovedpersonens foruten de øverste tyske ledere, finner vi Hagelin, Scheidt, Schreiber, Quisling, Bräuer og Terboven. Det er om disse siste tre Skodvin har konsentrert sin fremstilling, Quisling og Bräuer frem til 18. april, Quisling og Terboven frem til 25. september. Skodvin viser oss de mange understrømmer og bipersoner. Vekten legges dog hele tiden på det som er hovedsaken: at det okkupasjonsstyre som ble etablert kom til som en følge av en maktstrid, og da først og fremst i selve Tyskland.

Han viser oss at de øverste tyske ledere med Hitler i spissen trog et tilsynelatende hin og her, tross alle faktiske og tilsynelatende endringer, likevel holdt fast ved det som for dem var hovedsaken: å få opprettet et effektivt kolaborasjonsstyre. Der var faktisk en linje midt i den tilsynelatende forvirring. Skodvin belyser dette gjennom Bräuer og Terboven. Begge gikk inn for det nevnte mål. De fikk imidlertid ut fra forskjellige premisser. Bräuer var karriere-diplomat. Han regnet med det faktisk bestående. Han ville bygge på det. Derfor var det ham så meget om å gjøre å vinne «kappløpet til Kongen». Bräuer kjente systemet, den norske konstitusjon og mentalitet, Kongens grunnfestede stilling som person og symbol. Han visste det ville være klokt i et land med et demokratisk, parlamentarisk styresett å bevare skinnen av legalitet. Han visste at formene, betydde meget, selv om det bare ble et quasi-legalt styre. Derfor arbeidet han til det siste for en ordning innenfor den politiske plans ramme. Derfor «måminka han seg» overfor Kongen. Derfor fikk han også silkesnoren, kan man si, gjennom Ribbentrops ovennevnte lakoniske melding: «Der Gesandte Bräuer wird nicht ... zurückkehren!»

Terboven ønsket også et quasi-legalt styre. Men han nærmet seg saken på en annen og mer direkte måte. Han var revolusjonær, «ein alter Kämpfer», partimann på sin hals. Han hadde ingen respekt for parlamentarisme og konstitusjon, nordmennenes følelser for Kongen og hans hus. Men han var dog realist. Han ville støtte seg på de bestående realiteter slik han fant dem best egnet. Han ville prøve

NS OG QUISLING

som brøkker i sitt spill. Han fant dem ubrukelige. Men han kunne ikke kaste dem. Hitler gav ham ikke lov. Hitler gav ham frist til å få i stand en ordning i Norge. Terboven had om lov til å forsøke veien gjennom Riksrådsforhandlingene. Han ville ha et alternativ til Quisling. Han klarte det nesten, slik som Sverre Steen har vist oss i sin avhandling i Undersøkelseskommissjonens innstilling. Det sprakk imidlertid så å si i selve time. Skodvin forteller oss side 313 ff. at ordningen strandet på kravet om at Harbek skulle vike plassen for en NS-mann. Dermed var bruddet i Riksrådsforhandlingene uteløst og det gikk mot 25. september. Makt-politikeren Terboven ville ikke fire. Man forstår nå bedre det trøssige: «Mit Kapitulantem gehe ich nicht mit!» Ein alter Kämpfer forhandler ikke, han befaler.

Quisling kom i denne striden om okkupasjonsstyret i Norge aldri til å nå de mål han satte seg. Man kan forstå ham når han et sted siterer: «Der Mohr hat seine Pflicht getan, der Mohr kann gehen.» Han så seg selv større i dette spill enn han var. Det var en skjebnesvanger svakhet ved ham at han nesten ikke hadde sans for annet enn skjema og abstraksjoner. Hans politiske tankevirksomhet stanset der hvor den praktiske politikk begynner. Han manglet praktiske politiske kriterier til kontroll av det som skjedde rundt ham. For å si det med Skodvin side 326: «Ein mangslungen og stendig skiftende politisk prosess let seg ikkje gripa i alt så grovmaska nett». Han maste konstant hos Hitler for å oppnå sine mål: en tysk/norsk fredstraktat og en suverén regjering med Quisling som sjef. Han håpet stikk i strid med fornuften, skulle man tro. For hvert avslag kom han igjen og ble avspist på nytt. Som Hitler sa til Goebbels engang Quisling hadde vært på besøk, så hadde han måttet fylle Quisling med snakk. «Man muss ja ab und zu diese Gummischweinchchen aufblasen», sa Hitler til Goebbels. I sannhet en forsmedelig karakteristikk fra en mann han hadde gjort så store tjenester. Man kan forstå Quislings utrop: «Da stehe ich ja wie ein Verräter da!» Han så

GINNUNGA-GAP

åpne seg for ham.

Det er som sagt om disse tre personer Skodvin har samlet sin fremstilling. Vi får høre diverse nytt av Skodvin. Han har funnet en del nytt materiale. Men i alle hovedtrekk er det som han selv sier en utredning han har villet gi, en klarlegging av begrepene og en kjerne i den kommende debatt. Anmelderen har notert en del punkter, der han dels har satt et

spørsmålsteget, dels har ønsket en tydeligere utgreiing. Det er dessverre i denne korte omtale ikke mulig å komme inn på dem her.

Anmelderen vil slutte sin omtale med å si at Skodvins avhandling er et helt gjennom solidt og overbevisende verk, som både vi og han får glede av. Vi ønsker ham hjertelig tillykke med boken. Vi vet han vil gjøre disputasen mandag i Gamle Festsal til en interessant opplevelse for tilhørerne. Vi ønsker ham på forhånd tillykke med hans doktorgrad. Sist, men ikke minst, vil vi ønske lærerhøgskolen i Trondheim tillykke med dens nye professor, dr. philos. Magne Skodvin.

SVERRE KJELDSTADLI

Doktor disputasen begynner i Universitetets gamle festsal mandag 11. juni kl. 10.15. Professor Sverre Steen er første ordinære opponent. Førstearkivar Reidar Omang er annen opponent.